

Atatürk'ün Harp Kavramına Bakışı

Prof. Dr. Hikmet Özdemir

01.10.2012
HARP AKADEMİLERİ
Yeni Levent-İstanbul

PROF. DR. HİKMET ÖZDEMİR/
ATATÜRK'ÜN HARP KAVRAMINA BAKIŞI

Sayın Komutanım, Saygıdeğer Konuklar, Harp Akademilerimizin değerli öğretim üyeleri ve müdavimleri;

Harp Akademilerimizin 164'üncü kuruluş yıl dönümünü kutluyorum.

Şehitlerimize Rabbimizden rahmet, yakınlarına sabır diliyorum.

Gazilerimize, ailelerine selam ediyorum.

Komutanlarımıza ve onların bütün asker evlatlarına esenlik, sağlık ve zafer dileklerimi sunuyorum.

Sayın Komutanım;

“Atatürk'ün Harp Kavramına Bakışı” konulu bu açılış dersinde incelediğimiz tarihî şahsiyetin askerlik felsefesi ve bilimine katkılarını ortaya çıkarmak için önce bazı soruların karşılıkları bulunmalıdır:

-Harp her zaman var mıdır?

-Harp, insanın doğasıyla ilgili bir olgu mudur?

-Harpten kaçınmak mümkün müdür?

-Uluslararası siyasette güç kullanmanın ahlakî sınırları belirlenmiş midir?

-Bir Harp Nasıl ve Ne Zaman Sona Erer?

Bu soruların hepsi önemlidir ancak sonuncusu daha önemlidir.

Fakat askerî strateji uzmanları harplerin sona erdirilmesi sorununa sistematik ilgi göstermemişlerdir. Harbin nasıl durdurulacağı yerine, işler planlandığı biçimde gitmediğinde harbe nasıl başlanacağı ve nasıl başarıyla harp edileceği üzerine yoğunlaşan askerî planlamacılar da geleneksel olarak bu sorunu görmezden gelmişlerdir.¹

Sözlerime başlarken ilk başta vurgulamak isterim; Atatürk, harbi idealize etmez, bir diğer söyleyişle fazileti harpte görmez.

Atatürk örneğinde karşımızda harbi ahlâkileştiren ve rasyonelleştiren bir lider bulunmaktadır.

Atatürk, harbin nasıl ve ne zaman sona erdirilebileceği ve daha önemlisi barışın nasıl sürekli kılınabileceği konusunda da zihnini yoran bir liderdir.

İkinci vurgulamak istediğim; Atatürk'ün bir asker, komutan ve muzaffer bir uygulayıcı oluşudur; 20 yıl askerlik, 4 yıl 10

---

¹ Gordon A. Craig ve Alexander L. George, *Güç ve Yönetimi*, (Çev. İhsan D. Dağı ve Emir Yüksel), (Ankara, Dış Politika Enstitüsü Y., 1997), s. 212.

ay komutanlık yapmış ve 2,5 yıl da fiilen muharebelere katılmıştır. Bu muharebelerde sırasıyla Trablusgarp'ta kıyı savunması, çölde muharebe ve dağınık kabilelerin yönetimi; İkinci Balkan Harbi'nde çıkarma; Çanakkale'de kıyı savunması ve karşı taarruz; Bitlis ve Muş bölgesinde dağlarda, geçitlerde, derin karda, şiddetli soğuklarda muharebe; İstiklâl Harbi'nde başlangıçta oyalama muharebesi, Birinci İnönü Muharebesi'nden Sakarya Meydan Muharebesi'nin sonuna kadar stratejik savunma, 26 Ağustos 1922'den itibaren stratejik taarruz, başarıdan faydalanma ve takip harekâtlarında bulunmuştur.²

Kabul etmeliyiz ki, bu durum onun çok önemli bir meslek avantajı ve ayrıcalığıdır.

Ancak bir özelliği daha vardır: Devlet Adamlığı.

Sanırım harp kavramına bakışını değerlendirirken bu özelliğini de gözden uzak tutmamalıyız.

Günümüzden 57 yıl önce, 1955'te, ilgili askeri literatürün şimdiki gibi zengin olmadığı bir evrede verdiği bir konferansında Prof. Enver Ziya Karal, Atatürk'ün asker kişiliği ile yeni devletin kuruluşu ve gelişimi arasında doğrudan ilişki gözlemlediğini söylemiştir:

---

² “Kara Akademisi Komutanı Tümgeneral Ahmet Yavuz: Sunuş”, *Atatürk ve Harp Sanatı*, (İstanbul, Harp Akademileri B., 2010).

“(...) Atatürk henüz 38 yaşındaydı. Askerlik mesleğinde geçirdiği yıllar karakterini, fikirlerini ve dünya görüşünü olgunlaştırmıştı. Bu nedenle harp meydanlarında hak ederek kazanmış olduğu rütbe, unvan ve nişanları çıkarıp, ‘bir ferd-i millet’ olarak halk arasına karıştığı zaman asker kişiliğini korumaya devam etti. Yurt ve millet hizmetindeki yeni görevlerini sivil giysi ile yerine getirirken de asker kişiliği silinmedi; tersine bu hizmetinin gerektirdiği bilgi, doğruluk ve ciddiyete ağırlığını ekledi. Denebilir ki; Atatürk ömrü süresince asker olarak yaşadı, başarılarına asker kişiliği ile erişti ve asker olarak öldü. (...)”³

Prof. Enver Ziya Karal, söz konusu konferansında bütün olarak Atatürk’ün kişiliğinin askerlik bilim ve sanatına yansıdığını ve bunun üç noktada odaklandığını ifade etmiştir:

“Harbin hak ile bağıntısı; harbin yönetimi; zafer ve anlamı.”

Onun anlatımıyla bu yansımanın açıklanması şöyledir:

(1)“Harp, aslında milletlerin aralarında çıkan anlaşmazlıkları silahlı kuvvetlerle çözümlenmeye kalkışmalarından başka bir şey değildir. Milletlerarasında çıkan anlaşmazlıklar ise taraflardan birinin kendisini anlaşmazlık konusunda haklı görmesi gibi bir görüşe

---

³ Enver Ziya Karal, *Atatürk ve Devrim*, (Ankara, ODTÜ Y., 8. Basım 2003), s. 1.

dayanır. Haklı ile haksızı ayırt edebilecek bir devletlerarası örgüt bulunmayınca da silahlar konuşmaya başlar. Anlaşmazlık ile hak arasında (bu dengesizlikten) bir harp edebiyatının türemesi normal görülmelidir.”

(2)Enver Ziya Karal'a göre Atatürk, harbe hazırlık ve harbin yönetimi konusunda şu yaklaşımı benimsemiştir:

“Atatürk'e göre harp elemanları, çarpışan taraflar arasında madde ile moralden oluşan değerlerin çarpışmasıdır. Başka bir deyişle de, harp iki elemanın sentezi ile yapılır ve kazanılır. Bu elemanlardan biri bilim/fen, diğeri sanattır. Milletin ekonomik kaynaklarının ordunun her çeşit araç, silah, tabiye ihtiyaçları için kullanılması harbin ilmi yönü ile ilgilidir. Milletin ve ordunun bilinçaltı değerlerini bilmek ve kullanmak da harbin sanat yönünü teşkil eder.”

(3)Yine Enver Ziya Karal'a göre, Atatürk, zafer ve anlamı konusunda şunu düşünmektedir:

“Saldırıda olsun, savunmada olsun askerlik ilim ve sanatının amacı zafere ulaşmaktır. Zafer, anlamı geniş ve derin bir sözcüktür. Komutanların rüyalarını, çarpışan orduların sevgilisini bu orduları destekleyen milletlerin ümit ve hayal dolu sevinçlerini kapsar. Zamanla da tarihin malı olur. Askerî açıdan zafer kolektif bir eserdir. Başkomutandan ere kadar, orduyu oluşturan herkesin

zaferde payı vardır. Bununla beraber zaferin gerçek sahibi, silahlı kuvvetlerin yönetimini üzerine almış olan başkomutandır.”

“Atatürk, zafer için yukarıda gerçekleştirilmesi işaret edilen elemanlardan birisini yani, moral elemanı üstün tutar:”

“Zafer benimdir diyebilenindir.”

“Muvaffakiyet, ‘muvaıffak olacağım’ diye başlayan ve ‘muvaıffak oldum’ diyebilenindir.”

“Onun bu sözlerinde beliren ‘zafer’ kelimesinin temelinde iman ve irade yatmaktadır. Fakat burada yeni bir soru ortaya çıkmaktadır: Bu iman, bu irade nereden gelmektedir?”

Prof. Enver Ziya Karal’a göre, Atatürk bu sorunun karşılığını şöyle vermiştir:

“Hiçbir zafer gaye değildir. Zafer ancak kendisinden daha büyük olan bir gayeyi elde etmek için bir araçtır. Gaye fikirdir, zafer fikrin gerçekleşmesine hizmet nispetinde değer ifade eder. Bir fikrin gerçekleşmesine dayanmayan zafer yaşayamaz. O boş bir gayettir. Her büyük meydan muharebesinden sonra yeni bir âlem doğmalıdır. Yoksa başlı başına harp boşa giden bir gayettir.”⁴

---

⁴ Enver Ziya Karal, *Atatürk ve Devrim*, s. 10, 13-14 ve 20.

Prof. Enver Ziya Karal'ın bir saptaması daha vardır ki son derece önemlidir:

“Atatürk üzerine yazanlar, onun büyük bir komutan, bir devlet kurucusu, çağdaş anlamda bir millet yoğurucusu olduğunu söylerler. Bunların hepsi doğrudur. Fakat bunlara, onun milli Türk ordusunun da kurucusu olduğu eklenirse bir gerçek daha belirlenmiş olur.”

...Ve Atatürk, 1922 yılında bu millet ordusunun görevi hakkında bir de ahlâk bildirgesi oluşturmuştur:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Ordusu istilalar yapmak, saltanatlar yıkmak veya saltanatlar kurmak için şunun bunun elinde ihtiras âleti olmaktan uzaktır. İnsanca ve bağımsızca yaşamaktan başka amacı olmayan milletin, aynı ülkü ile duygulu ve yalnız onun emrine bağlı ve sadık öz evlatlarından oluşmuş saygıdeğer ve güçlü bir kuruldur.”⁵

Harp Akademilerimizin Değerli Müdavimleri;

Sizlere 1969 yılında Atatürk'ün askerlik bilimine katkısı üzerine her zaman örnek almamız gereken bir diğer konferansçıdan ve onun daha sonra kitap olarak basılan seçkin eserinden de söz etmek istiyorum.

---

⁵ Enver Ziya Karal, *Atatürk ve Devrim*, s. 23.

Biliyorsunuz; Korgeneral Suat İlhan'ın *Harp Yönetimi ve Atatürk* adlı eseri alanında klasikleşmiştir, tektir.⁶

Yazar, Türk askeri literatüründe haklı bir ün kazanan bu önemli incelemesinin öyküsünü “önsöz”de anlatırken 1960’lar sonunda bile bu konunun sahipsizliği ve kütüphaneler hakkında da bazı gözlemlerini aktarmıştır, bilinmesi gereklidir, şöyle diyor:

“Bu inceleme, 1969 yılında aynı konuda verilen konferans için yapılan geniş bir hazırlığın ürünüdür. Yapılan hazırlıktan özetlenerek çıkarılan konferans metni, Harp Akademileri ve konferansları düzenleyen Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanmıştı[r].”

“Konferans hazırlık çalışmaları sırasında, askerî harekât yönetimi konusunun geniş şekilde incelenmiş, stratejisi, taktiği ve prensiplerinin uzun uzun birçok düşünürlerin yetişmiş olduğu, buna karşılık harp yönetimi konusunun askerlerle politikacılar arasında sahipsiz kaldığı görülmüştür. Harp yönetimi konusunda bilimsel araştırmadan, hatta basit bir incelemeden kütüphanelerimiz yoksundur.”⁷

Korgeneral Suat İlhan'ın ifadesine göre, Atatürk'ün kuramı ve uygulamayı birlikte başarmak zorunda kalışında

---

⁶ Suat İlhan; *Harp Yönetimi ve Atatürk*, (Ankara, ATAM Y., 1987).

⁷ Suat İlhan; *Harp Yönetimi ve Atatürk*, s. VII.

en büyük rol, şimdi sizin yaptığınız gibi akademi eğitimini alması ve sonra bütün önemli rütbelerinde harp tecrübesi kazanacağı görevlerde bulunmasıdır.⁸

Elbette başarıya giden yolun kuvvetli bir entelektüel arka planı veya bir diğer söyleyişle sabırlı ve titiz bir hazırlık süreci ve özgün bir yaşam tarzı olması gerekir.⁹

Atatürk'ün dimağında depoladığı bilgiler ve izlenimleri Türklerin topyekûn harbinde ve ardından milletin inşası sürecinde birer birer kullanıma girmiştir.¹⁰

Sayın Komutanım;

Değerli Müdavimler;

Atatürk'ün bizzat katıldığı askerî harekât ve muharebelerdeki performansı ve komutanlık katkıları 1960'lı yıllarda ve özellikle 1980'lerin başında yerli askerî uzmanlar ve yetkili askerî kurullar tarafından inceleme konusu yapılmıştır.

Yerli askerî literatürde yayımlanan incelemeler genel bir eğilim olarak daha çok onun komuta ettiği askerî harekâtlar, muharebeler ve harpler hakkındadır.

---

⁸ Suat İlhan; *Harp Yönetimi ve Atatürk*, s. 3.

⁹ İzmir'de 3 Mart 2011 günü Ege Ordusu Karargâhında verdiğim *Atatürk ve Kitap* konulu konferansım bu entelektüel kişiliğin oluşumu sürecini kitaplarla ilişki boyutuyla açıklamaktadır.

¹⁰ Ankara'da 3 Ekim 2011 günü Gülhane Askeri Tıp Akademisi 2011-2012 Eğitim ve Öğretim Yılı Açılış Töreni'nde verdiğim "Atatürk'ün Entelektüel Kişiliğinin Özgün Yanları" başlıklı açılış dersi.

Atatürk'ün askerî düşüncesi ve askerî bilimler açısından özgün yanları ve günümüze yansımaları onun ürettiği bütün literatürü kapsayacak şekilde akademik incelemelerin konusu yapılmamıştır.

Buna şu iki gerekçe söylenebilir:

Birincisi, Atatürk'ün askerî düşüncesi ve uygulamaları, yeni devlet ve millet inşası ve uygulamalarının gölgesinde kalmıştır.

İkincisi, onun askerî düşüncesinin analizini sivil kurumlar askerî yazarlara ait bir alan bilmiş ve girmemiştir.

Kanımcıca bu gerekçelerin birincisi haklı olabilir; çünkü ilgili literatürde (sivil ve askerî) ağırlıklı konular; Atatürk'ün yeni devlet ve millet inşası üzerinedir.

Atatürk'ün askerî düşüncesi üzerine sivil akademik kurumların pek ilgi göstermedikleri de doğrudur.

Bu nedenledir ki; Atatürk'ün harp, barış, güvenlik, ordu ve askerlik konulu görüşleriyle yönettiği askerî harekât ve muharebelerle ilgili değerlendirmelerini yansıtan mektup, konuşma, rapor, kitap ve emir yazıları onun entelektüel kişiliğini ve askerî düşüncesini ortaya koyacak şekilde yeniden okunmalıdır.

Ancak bu tür bir yaklaşım bizi geçmişte yazılıp-çizilenleri bir kenara koymaya ve onlardan yararlanmamaya götürmemelidir.

Bu bize yakışmaz ve geçmişten, bizden öncekilerden, hocalarımızdan her zaman öğreneceklerimiz vardır.

2012 yılı itibarıyla yerli ve yabancı literatürdeki yazılı kaynaklar ve yayımlanmış arşiv malzemesiyle bu alan bir hayli zenginleşmiştir.

Atatürk'ün harp kavramına bakışında kendi okumalarıma göre saptayabildiğim özgün yanları beş (5) ana başlık altında açıklayabilirim:

BİR/ HARP ZORUNLU OLMADIKÇA CİNAYETTİR

Atatürk'ün harbin zorunlu olmadıkça bir cinayet olduğu yaklaşımı yalnızca çarpıcı bir anlatım değil, kendi içinde barışçı bir felsefe ve ahlâk duruşunu barındırmaktadır.

O kadar ki, Türk İstiklâl Harbi başlangıcında ve bitişinden sonra onun belirlediği hedef ve taleplerde hiç bir değişiklik olmamıştır.

Nitekim onun harbin başından itibaren, harp içinde ve harp bitiminde farklı yerlerde söyledikleri bu tutarlılığının açık kanıtlarını oluşturmaktadır.

1919:

“Milletin bağımsızlığı tehlikeye girdiği zaman millet, ordularını kendi toplar ve yalnız bir hareket tarzı kabul eder; o da kurtuluş uğrunda sonuna kadar kanını dökmek.”¹¹

1921:

“Bizi yok etmek düşüncesi karşısında, varlığımızı silahla korumak ve savunmak çok doğaldır. Bundan daha doğal ve daha haklı bir hareket olamaz.”¹²

1921 Ağustos ayında *Associated Press* muhabirine demeci şöyledir:

“Her zamankinden daha fazla inanıyorum ki, harp pahalı bir iştir. Harbin sürüklediği facialar ve dehşetten üzgünüm. Fakat harp etmeden elimizdeki silahları bıraktığımız zaman tamamen harap olacağımızı da biliyorum.”¹³

1922:

“Askerî harekât, siyasî faaliyetlerin ümitsiz olduğu noktada başlar. Ümidin güven verici bir şekilde geri gelmesi orduların hareketinden daha süratle hedeflere ulaşmayı sağlayabilir.”¹⁴

26 Ekim 1922 günü yine İzmir’de *Daily Mail* muhabirine şunları söylemiştir:

---

¹¹ Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, (İstanbul, Milli Eğitim B., 1981), s. 6.

¹² *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt I, s. 181.

¹³ Daniel Dumoulin, *Atatürk'ten Düşünceler*, (Ankara, ATAM Y., 2000), s. 50.

¹⁴ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* III, s. 40.

“Artık muharebeye devama sebep kalmamıştır. Ben ciddi şekilde barışı arzu ederim. Son taarruzu yapmaya arzum yoktu. Fakat Yunanlıları Anadolu’dan uzaklaştırmak için başka çare bulamadım. (...)”¹⁵

26 Ekim 1922 günü yine İzmir’de bu defa *Chicago Tribune* muhabirine demecinde şu cümleler yer almıştır:

“Zaferimiz bize taleplerimizi değiştirtmemiştir. Evvelce istediğimiz şeylerden ne daha fazla, ne daha az talep ediyoruz. Misak-ı Milli’imizde ısrar ediyoruz.”¹⁶

1922:

“Misak-Milli’imiz bilinmektedir. Bütün memleket ve milleti ve ordumuzu çıkmaz bir yola saptırmaktan da elbette sakınırsınız. O halde akıl ve mantığın ve imkânın verebileceği bir şeyi elde etmek üzere hareket ederiz.”¹⁷

Atatürk, 16 Mart 1923 günü Adanalı çiftçilere harp ve barış konusuna temel yaklaşımını bir kere daha açıklamıştır:

“Ne olursa olsun, şu ve bu sebepler için milleti harbe sürüklemek taraftarı değilim. Harp zaruri ve hayati olmalı. Hakiki kanaatim şudur: Ben milleti harbe götürünce vicdanımda azap duymamalıyım. Öldüreceğiz diyenlere karşı ‘ölmeyeceğiz’ diye harbe girebiliriz. Lâkin millet hayatı tehlikeye maruz kalmayınca, harp bir cinayettir.”

¹⁵ Atatürk’ün *Söylev ve Demeçleri* III, s. 43.

¹⁶ Atatürk’ün *Söylev ve Demeçleri* III, s. 44.

¹⁷ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Cilt III, s. 924.

“İnşallah iyi ve şerefli bir barış yapacağız. Barışın imzasıyla önümüzde yeni bir çalışma devri açılacak. (...)”

“Devletlere verdiğimiz son karşı cevabı biliyorsunuz. Basit, meşru, hayati olan şartlarımızı devletler kabul etmezler de bizi harbe sevk ederlerse, sakın telaş etmeyiniz. Emin olunuz ki, o zaman belki şimdikinden daha kuvvetli bir devre nail olacak, daha müsait şartlar temin edeceğiz. Ordularımızın maddi ve manevi tertibatı, tertibat sınırlarımızın her tarafında maddi, manevi tertibatı, tertibat sınırlarımızın her tarafında maddi ve manevi teminatı elde etmeye kâfi bir kudrettedir.”¹⁸

İKİ/ HARP BÜTÜN MİLLETİN KATILIMINI GEREKTİRİR

30 Ağustos 1924 günü Dumlupınar'da Meçhul Asker Anıtı temel atma töreninde harbin milletlerin katılımını gerektirdiğini vurgulamıştır:

“Harp, muharebe, nihayet meydan muharebesi yalnız karşı karşıya gelen iki ordunun çarpışması değildir. Milletlerin çarpışmasıdır. Meydan muharebesi milletlerin bütün mevcudiyetleriyle, ilim ve fen sahasındaki seviyeleriyle, ahlaklarıyla, kültürleriyle, kısaca bütün maddi ve manevi kudret ve faziletleri ve her türlü vasıtalarıyla çarpıştığı bir imtihan sahasıdır. Bu sahada, çarpışan

¹⁸ *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, Cilt 15, (İstanbul, Kaynak Y., 2005), s. 215.

milletlerin hakiki kuvvet ve kıymetleri ölçülür. Netice yalnız cismani kuvvetin değil, bütün kuvvetlerin, bilhassa ahlâki ve kültürel kuvvetin üstünlüğünü ispat derecesine vardırır. Bu sebeple meydan muharebesinde yenilen taraf, milletçe ve memleketçe, bütün maddi ve manevi mevcudiyetiyle mağlup edilmiş sayılır. Böyle bir akıbetin ne kadar feci olabileceğini tahmin edersiniz. Mahv ve yok olmak, yalnız harp sahasında bulunan orduyla sınırlı kalmaz. Asıl o ordunun mensup olduğu millet feci akıbetlere uğrar. Tarih, başlarındaki hükümdarların, hırslı politikacıların bir takım hayali emellerle vasıtası mevkiine düşen istilacı orduların, istilacı milletlerin uğradığı bu nevi feci akıbetlerle doludur.”¹⁹

Atatürk harbe milletin katılımı konusunda 30 Ağustos 1924 günü harp meydanında söylediklerini üç yıl sonra 1927’de *Nutuk*’ta da tekrarlamıştır:

“Bilirsiniz ki, harp ve muharebe demek, iki milletin; yalnız iki ordunun değil, iki milletin bütün varlıklarıyla, bütün mallarıyla, bütün maddi ve manevi güçleriyle karşılaşması ve birbirleriyle vuruşması demektir. Bunun için, bütün Türk milletini, cephedeki ordu kadar, düşüncesi ve duygusuyla ve eylemli olarak harple ilgilendirmeliyim. Millet bireyleri, yalnız, düşman karşısında olanlar değil, köyde, evinde, tarlasında bulunan herkes, silahla vuruşan harp yanlısı gibi kendini

---

¹⁹ *Atatürk’ün Bütün Eserleri*, Cilt 16, s. 286.

görevli bilerek, bütün varlığını harbe verecekti[r]. Bütün maddi ve manevi varlığını yurt savunmasına vermekte ağır davranan ve titizlik göstermeyen milletler, harbi ve çarpışmayı gerçekten göze almış ve başarabileceklerine inanmış sayılamazlar.”

“Gelecekteki harplerin biricik başarı koşulu da en çok bu söylediklerimin kapsamında olacaktır. Avrupa’nın askerlikçe ileri büyük milletleri daha şimdiden bu tutumu yasalaştırmaya başlamışlardır. Biz Başkomutan olduğumuz zaman Meclis’ten bir vatani müdafaa kanunu istemedik. Ama Meclis’ten aldığımız yetkiye dayanarak verdiğimiz, kanun niteliğinde olan belirli emirlerle bu amacı gerçekleştirmeye çalıştık. Millet, bundan sonra, bugüne kadar kazanılmış birikimleri de gözden geçirerek sevgili vatani saldırılamaz duruma getirecek nedenleri ve koşulları daha geniş, daha açık ve daha kesin olarak belirler.”²⁰

Atatürk, 30 Ağustos 1928’de Büyük Zafer’in 6’ncı Yıl Dönümünde de basın mensuplarına şu değerlendirmede bulunmuştur:

“30 Ağustos’ta sevk ve idare ettiğim muharebe, Türk milletinin yanımda bulunduğu halde, idare ettiğim ilk ve son muharebedir. Bir insan kendini, milletle beraber hissettiği zaman, ne kadar kuvvetli buluyor bilir misiniz? Bunu tarif

---

²⁰ *Nutuk*, Cilt II, s. 829.

müşküldür. Eğer ben izahata izhar-ı acz edersem, beni mazur görünüz.”²¹

Atatürk'ün harbe milletin katılımı tezinde elbette biricik ve vazgeçilemez öncü kuvvet, milletin seçkin ve fedakâr evlatlarından oluşan kahraman ordusudur.

Atatürk, bu tezinde vurucu güç olarak orduya yüklediği misyonu ve görevleri farklı zaman ve yerlerde şu şekilde açıklamıştır:

1918:

“Ordunun görevi, vatani çiğnemek isteyen düşmana karşı ayağa kalkmaktır. Bu kalkış, elbette yerinde durmak için değil, düşmana atılmak için olursa kalkışılmış olmaya değer.”²²

1919:

“Milletin bağımsızlığı tehlikeye girdiği zaman millet, ordularını kendi toplar ve yalnız bir hareket tarzı kabul eder; o da kurtuluş uğrunda sonuna kadar kanını dökmek.”²³

1920:

“Gerçekte bütün amacımız bu milli sınırlar içindeki milletimizin rahatını, refahını ve bu milli sınırlar ile belirlenmiş vatanımızın bütünlüğünü korumaktan ibarettir.”²⁴

---

²¹ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri* III, s. 82.

²² *Zabit ve Kumandan*, (Ankara, Genelkurmay Y., 2010), s. 21.

²³ Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, s. 6.

²⁴ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Cilt II, s. 2.

1921:

“Bizi yok etmek düşüncesi karşısında, varlığımızı silahla korumak ve savunmak çok doğaldır. Bundan daha doğal ve daha haklı bir hareket olamaz.”²⁵

1922:

“Ordu, insanca ve bağımsız yaşamaktan başka gayesi olmayan milletle aynı ideale sahip olmaktan gurur duyan ve yalnız onun emrine bağlı ve sadık öz evlatlarından oluşmuş saygıdeğer ve kuvvetli bir heyettir.”²⁶

1924:

“Türkiye Cumhuriyeti iki şeye güvenir: Biri millet kararı, diğeri en üzücü ve güç şartlar içinde dünyanın takdirlerine hakkıyla layık olma niteliğini kazanan ordumuzun kahramanlığı; bu iki şeye güvenir.”²⁷

1924:

“Hiçbir zaman saldırmayı düşünmemiş olan ve fakat daima haksız taarruza uğrayacağını hesap eden bir milletin ordusu olarak, ordumuz uzun bir seferden sonra hemen diğeri bir sefere başlayacakmış gibi maddi ve manevi yönden hazır bulunmalıdır.”²⁸

1927:

---

²⁵ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt I, s. 181.

²⁶ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt I, s. 239.

²⁷ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt II, s. 172.

²⁸ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt I, s. 321.

“Bütün maddi ve manevi varlığını vatan savunmasına adamakta ağır davranan ve kayıtsızlık gösteren milletler, harbi ve muharebeyi ciddi olarak göze almış ve başarabileceklerine inanmış sayılmazlar.”²⁹

1931:

“Devletin yüksek bünyesinin sarsılmaz temeli olan ve milli ideali, milli varlığı ve inkılâbı kollayan ve koruyan Cumhuriyet ordusunun ve onun kıymetli ve fedakâr mensuplarının daima hürmet ve şeref mevkiinde tutulmasına özel itina gösterilir.”³⁰

ÜÇ/ HARP YÖNETİMİ EHLİYETLİ VE DEMOKRATİK OLMALIDIR

Atatürk, harpte komuta sorunu açısından Çanakkale’de ve ardından Türk İstiklâl Harbi’nde yetenekli komutanın tayin edici rolünü uygulamada fazlasıyla kanıtlamıştır.

Atatürk’ün harp kavramına bakışında onun harp yönetimine yönelik özgün değerlendirmesi ve uygulaması en ciddi katkısıdır.

Atatürk’ün Yunus Nadi ile anlaşamadıkları ve tartıştıkları da harp yönetiminin demokratikliği diye bilinen temel ilkedir.

---

²⁹ *Nutuk*, Cilt II, s. 619.

³⁰ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk’ten Hatıralar*, Cilt II, (İstanbul, Yapı ve Kredi Y., 1973), s. 468.

1920 yılı 4 veya 5 gecesini sabaha kadar süren sohbette bir ara Yunus Nadi; “Her kerameti meclisten beklemek niyetinde miyiz? Açık söylemek için ben bu kanaatte değilim...” diye konuştuğunda Atatürk’ün ona verdiği karşılık son derece anlamlıdır:

“Ben bilakis her kerameti meclisten bekleyenlerdenim. Nadi Bey, bir devreye yetiştik ki onda her iş meşru olmalıdır. Millet işlerinde meşruiyet, ancak milli kararlara istinat etmekle, milletin temayülatı, umumiyesine tercüman olmakla elde edilir. Milletimiz büyüktür, hiç korkmayalım. O esaret ve zilleti kabul etmez. (...)”³¹

Atatürk, karşı karşıya bulunulan harbin ihtiyaçlarına göre kendi kuramını millete, milli iradenin temsilcilerine göre düzenlemiş ve onlardan hukuk yoluyla sağladığı yetkiyle ve tartışmasız ehliyetiyle uygulamıştır.

Meclis ve Hükümetin Başkanı ve Orduların Başkomutanı sıfatıyla 19 Eylül 1921 günü şöyle konuşmuştur:

“Açık ve hakiki cephemizi tamamen arz edebilmek için işte bu kürsüden ve yasama ve yürütme gücüne sahip topluluğunuzun reisi sıfatıyla beyan ederim ki biz harp değil, barış istiyoruz ve barış yapmaya hazırız.”³²

³¹ Yunus Nadi, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, (İstanbul, Çağdaş Y., 1978), s. 262.

³² *Ruşen Eşref Ünyayın Bütün Eserleri*, Cilt 7, (Ankara, TDK Y., 2002), s. 237.

Atatürk, Meclis'in bir gizli oturumunda harp yönetiminin demokratikliği ilkesini şöyle anlatmıştır:

“Milletlerde herhangi bir adam başkumandanlığı almışsa ve o bunu kendiliğinden almışsa ve onun hakkında bir yasa yoksa onun adına ‘diktatör’ derler. Yok, o adama o yetkiyi bir meclis vermişse, o adamın dayandığı bir meclis vermişse, yetkisi geniş olsun, sınırlı olsun o görevi kendisi yapmamıştır. Ona görevi veren meclis yaptırmıştır. Bu nedenle meclisin vermiş olması yasaldir.”³³

Bu tutumu onun harp sevk ve idaresini tümüyle özgün kılar.

Atatürk, kendisi millî lider olarak siyasetin önceliğini garanti altına almıştır.

Atatürk'ün harp yönetimi modeli askerlik bilimi, siyaset bilimi ve anayasa hukuku açısından ciddi bir katkı oluşturmaktadır.

Bilindiği gibi her biri kendi düzeylerinde ayrı güç odakları olan siyaset kurumu, harp yönetimi ve askerî harekâtın tek karar merkezinde birleştiği bu modelde, parlamento ve hükümet ile genelkurmay ve çatışma hattında bulunan askerî birliklerin komutası aynı merkezden, başkomutanlık karargâhından sağlanmıştır.

---

³³ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Cilt 3, s. 340.

Onun özgün yaklaşımının iki temel anayasal mekanizması bulunmaktadır:

Birincisi, harbin ehliyetli yönetimidir; ikincisi bu şekilde gerçekleştirilen harp yönetiminin demokratikliğidir.

Bu yönüyle Atatürk yerli askerî düşünceyi geleneksel harp siyasetinden millî, akılcı ve bilimsel harp siyasetine taşıyan ve bir askerî zaferle Yeni Türkiye'yi inşa eden bir akımın kurucusu ve en parlak sözcüsüdür.

“Memleketimizin en bakımlı, en şirin, en güzel yerlerini üç buçuk yıl kirli ayaklarıyla çiğneyen düşmanı mağlup eden zaferin sırrı nerededir, bilir misiniz? Orduların sevk ve idaresinde bilim ve teknik prensiplerini rehber kabul etmektir.”³⁴

16 Ocak 1923 günü yaptığı şu değerlendirme son derece anlamlıdır ve ayrıca üzerinde düşünülmelidir, şöyle diyor:

“İtiraf ederim ki, eski Osmanlı Devleti'nin Dünya Harbi'ne nasıl bir istek ve amacı elde etmek için girdiğini, yani harbe katılmaktaki amacın ne olduğunu anlamış değilim. Bundan dolayı siyasî yönüne değinmek isterim.”

“Harpten tamamen kaçınmak mümkün mü idi? Yahut harbe katılmayı ertelemek mümkün müydü? Bunlar da düşünülmeye değerdir. Harbe girdikten sonra idare yönünden yapılan hatalar çoktur. Bir milletin asıl kuvveti

---

³⁴ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt II, s. 43.

kendi hayatını ve varlığını savunmak içindir. Fakat kendi varlığını unutup da kuvvetini herhangi bir yabancı amaç için kullanmak kesinlikle doğru değildir. Harbi sevk ve idare edenler, Dünya Harbi'nde kendi varlığımızı unutarak, tamamen, Almanların esiri olmuşlardır. Esasen memleketi savunmaya yeterli olmayan kuvvetlerimiz Galiçya'ya, Makedonya'ya, İran ovalarına gönderilmekle hata edilmiştir.”

“Bu nedenle harbin idaresinde sayılamayacak kadar hatalar vardır. Bu hataların tek sorumlusu Enver Paşa'dır. Enver Paşa'dan başka sorumlu aramak lazım gelirse, milletin kendisidir. Enver Paşa vefat etmiştir. Onun emriyle hareket eden komutanları sorumlu tutmak doğru değildir. Sonra siyasî sorumlular da birer birer vefat etmişlerdir. Bundan dolayı hangi sorumlulardan bahsedeceğiz? Bu noktayı bu kadar açıklamakla yetineceğim...”³⁵

Atatürk'ün harp yönetimi modelinde ehliyetli yönetim (profesyonel mükemmellik) anlamındadır ve demokratik yönetim açısından bir tehlike oluşturmaz.

Bu konuda ilginç bir konuşması vardır.

Yunus Nadi anlatıyor:

“Sakarya'da sonra Eskişehir-Afyon hattında hemen bir sene kalındığı malumdur. Türk ordusunun noksan olan

---

³⁵ *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, (Ankara, TTK Y., 1982), s. 41 vd.

vasıtalarını, levazımını ikmal etmek icap ediyor, çok paraya tevakkuf eden bu işi kolaylıkla ve süratle başarmak mümkün olmuyordu. Birinci Mecliste mebus olarak bazıları miralay rütbesinde ve kumandanlık payesinde birkaç erkânı harp zabitemiz de vardı. Atatürk'ün uhdesindeki başkumandanlık müstesna salahiyetlerle mücehhez olduğu için üç aydan üç aya temdit (uzatma) olunuyordu. Galiba gene öyle bir temdit (uzatma) işinde idi. Bilhassa meclisteki asker mebusların dedikodularından azma bir tereddüt havası içinde meclisin bir kısım azalarının taarruz ne zaman yapılacak, yoksa hiç mi yapılmayacak böyle ise halimiz ne olacak sual ve endişelerinin hüküm sürdüğü anlaşılınca Atatürk kürsüye çıkarak müthiş tabiriyle ancak ifade edebileceğimiz çok şiddetli bir nutuk söylemişti. (...).”

Bu nutuk şöyledir:

“Efendiler, taarruzu kumandan yapar, harbi idare etmek iktidarındaki kumandan. Efendiler, kumandan kimdir bilir misiniz? Zabit vardır ki, idaresine yüz veya bin kişi verebilirsiniz. Kumandan odur ki bir alaya veya fırkaya memur edebilirsiniz. Fakat vakte ki alaylar ve fırkalar, dağlar ve dağlarla ayrılarak cepheler yüzlerce kilometre istidadında uzar, işte bu gözlerin görmediği geniş sahayı kumanda edecek adam, başka kıratla başka kudrette bir adamdır. Kimdir bu mecliste o zabit ki Türk ordusunun taarruz yapıp

yapmayacağından bahsetmek salahiyetini nefsinde buluyor? Efendiler, Bu mecliste öyle kimse yoktur. Ben size emniyet ve katiyetle söylüyorum ki, Türk ordusu vazifesini yapacaktır.”³⁶

Atatürk'ün harp yönetimi modelini daha iyi anlatmak için hayli ilginç bir uygulamasından da söz etmek zorundayım.

13 Eylül 1921 günlü ve yeni uygulamasını açıklayan emir şöyledir:

“Başkumandanlık muamelelerinin daha basit şekilde cereyanı için Başkumandanlık Kalemi kaldırılmıştır.”

“Başkumandan, Müdafaai Milliye Vekâleti ve Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetiyle bizzat temasta bulunarak çalışacaktır.”

“Müdafaai Milliye Vekâletiyle Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti ve icap ettikçe diğer vekâletler Başkumandan nezdinde vaziyet ve muamelelerin icaplarına göre lüzum görülecek memurları bulunduracaklardır.”

“Bu lüzum hissolundukça Başkumandan'ca ait olduğu vekâlete bildirilecektir.”

“Başkumandan”

“M. Kemal”³⁷

³⁶ Faruk Güventürk, *Gerçek Atatürk*, (İstanbul, Okat Y., 1962), s. 339-340.

³⁷ *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, Cilt 11, s. 383.

General Ali Fuat Cebesoy, Atatürk'ün, 1922 Ağustosunda harbin en kritik karar sürecinde askerî taarruz harekâtını başlatırken sivil – asker işbirliği ve demokratik liderlik sergilediğini aktarmıştır:

“(…) Büyük Taarruz başlamadan evvel, Başkumandan Atatürk ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa'nın da huzurlarıyla Vekiller Heyeti Hüseyin Rauf Bey'in riyasetinde içtima etmişti (toplanmıştı). Evvela Fevzi Paşa, sonra Atatürk yapılacak taarruzun icraat ve evâkibi hakkında mufassal izahat vermişler ve müzakereler neticesinde Vekiller Heyetinden: 'Baskumandanın yapacağı taarruz hareketinin evâkibine tamamıyla iştirak ederiz' kararını almışlardı[r].”³⁸

22 Ağustos 1922 günü Büyük Millet Meclisi'nde Başkomutanlık yetkisi yeniden görüşme konusu olduğunda Atatürk'ün açıklamaları da söz konusu demokratikliğin en açık kanıtıdır:

“Artık ordumuzun manevi ve maddi gücü, olağanüstü hiçbir önleme başvurmaya gerektirmeksizin, milli hedefi tam bir güvenle gerçekleştirecek düzeye ulaşmıştır. Bundan dolayı olağanüstü yetkilerin sürdürülmesi zorunluluğu kalmadığı kanısındayım.”

---

³⁸ *Ali Fuat Cebesoy'un Arşivinden Askeri ve Siyasi Belgeler*, (Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), (İstanbul, Temel Y., 2005), s. 357.

“Bugün ortadan kalktığını görmekle memnun olduğumuz bu ihtiyacın bundan sonra da yeniden ortaya çıktığını görmemekle mutlu olacağız. Başkomutanlık görevi, olsa olsa Misakı Milli'mizin özüne uygun kesin sonuca ulaşacağımız güne kadar sürer. O gün, kıymetli İzmir'imiz, güzel Bursa'mız, İstanbul'umuz, Trakya'mız anayurda katılmış olacaktır. O mutlu gün gelince, bütün milletle birlikte, en büyük mutluluklara ermekle onur kazanacağız. Benim başkaca, ikinci bir mutluluğum olacaktır ki, o da, kutsal harbimize başladığımız gün bulunduğum duruma yeniden dönebilmem olanağıdır. Dünyada, milletin bağrında özgür bir birey olmak gibi mutluluk var mıdır? Gerçekleri bilen, yüreğinde ve vicdanında manevi ve kutsal hazlardan başka zevk bulunmayan kişiler için, ne kadar yüksek olursa olsun, maddi makamların hiçbir değeri yoktur.”

Meclis'in bu oturumunda Başkumandanlık görevi süresiz olarak uzatılmıştır.³⁹

DÖRT/ HARP ZAMANINDA BİTİRİLMELİDİR

Jomini'nin şu uyarısı anlamlıdır:

“Zaferde itidal, zamanında durmasını bilmektir.”⁴⁰

³⁹ *Nutuk*, Cilt II, (Ankara, TTK Y., 1999), s. 885.

⁴⁰ Antoine Henri Jomini, *Savaş Sanatı'nın Ana Hatları*, (Çev. Selma Koçak), (İstanbul, Doruk Y., 2002), s. 36.

Atatürk'ün Jomini'yi okuduğu konusunda elimizde bir kanıt yok; muhtemelen de okumamıştır.

Ancak Atatürk'ün harp kavramına bakışında temel ölçütlerinden biri zamanında durmaktır.

Atatürk sağduyulu ve akılcı bir uygulayıcı olarak kendisini sınırlandırması gerektiğini biliyor ve her defasında da doğru ve zamanında karar alıyor.

Sakarya Meydan Muharebesi ardından 27 Eylül 1921 günü Ankara'nın sözcüsü *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yer alan Ruşen Eşref imzalı yazı bu açıdan önemlidir:

“Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin '19 Eylülde' irat buyurduğu nutuk, cihanda uzun akisler doğuracak mahiyettedir. (...) Bu nutuk iki kısımdır: Askerî ve siyasî. Askerî kısmı yirmi bir gün süren Sakarya Meydan Muharebesinin hiç gösterisiz fakat gayet sağlam ve doğru hikâyesinden ibarettir. (...)”

“Fakat bu nutukta, siyasî mahfilleri asıl iştilal edecek nokta da açık değildir. Fakat bizce bu abidevî nutkun zirvesini şu ‘Biz cenkçi değiliz ve bir an evvel sulhun teessüsünü görmek ve ona yardım etmek isteriz!’ cümlesiyle, ‘Açık ve hakiki cephemizi tamamen arz edebilmek için işte bu kürsüden ve teşriî, icraî salahiyeti vâsiaya malik heyet-i Celilelinizin reisi sıfatıyla beyan

ederim ki biz cenk değil sulh istiyoruz ve sulh yapmaya hazırız.' Fıkrasını tetviç ediyor.”

Ruşen Eşref'in yazısı devam ediyor:

“Eğer bilhassa Avrupa'daki rical, Paşa'yı samimiyetle dinlerse, muzaffer bir kumandanın en parlak ve haşın olabileceği bir demde böyle civanmerdane konuşmasında ne açık bir hikmet olduğunu sezebilir. Hükümet adamı olarak da askerî kumandan olarak da Mustafa Kemal Paşa'nın en başlıca evsafı tevazün, itidal, vuzuh ve salâbettir. Kendisini ya tanımayan veya tanımak işine gelmeyen birçok muhitte, bu zatın gayesi iki senedir yanlış tesirlere uğratıldı. Müşarinüleyh (adı geçen), gerek kendi memleketi efkârı umumiyesinde gerek cihan efkârı umumiyesinde hiç olmadığı şekillerde resmedildi. Fakat zaman memleketin lehine çalıştığı kadar Büyük Millet Meclisi Reisi'nin de lehine çalışmaktadır.”

Ruşen Eşref'in bundan sonra yazdıkları daha ilginçtir ve dünya harbi yıllarının gölgede kalmış bir bilgisini aktarır:

“Mustafa Kemal Paşa, Türk davası meselesinde kılıcını savurarak düşünmedi, bilakis düşünerek kullandı. Çanakkale muzafferiyetinin ferdasında, bilhassa Rus Çarlığının yıkıldığı hengâmede 'Artık bizce harbin gayesi elde edilmiştir, cihanla sulh yapalım!' diyen belki yegâne Türk kumandanı kendisiydi. Prusya Kralının güzel gözleri

için dökülecek Türk kanı olmadığını kuvvet ve kanaatle ifade edişi, o zaman ki menkubiyetinin en belli başlı sebeplerinden sayılır. Hatta sulhun avdetini (dönüşünü) büyük bir istekle karşıladığını mütareke zamanında İstanbul'da bulunan bazı İtilaf kumandan ve mümessiller bile inkâr edemez. Fakat beklenen sulhun, umulan sulh olmadığını ilk görenlerden biri de o oldu ve Anadolu'ya yeni bir cenk açmak niyetiyle geçti. Fakat orada anladı ki, yıkılan hakkı daha kavi bir sesle isteyebilmek için hazırlanmaya lüzum vardır. (...).”⁴¹

Atatürk'ün harp kavramında harbi bitirecek hedef/hedefler konusu önemlidir çünkü onların gerçekleştirilmesi harbin ne zaman bitirileceğini belirlemektedir.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun aktardığı bir ayrıntı bunu açıklar:

22 Eylül 1922:

“Paşa Hazretleri, Dumlupınar Meydan Muharebesi kazanıldıktan sonra, ordulara ilk hedefin Akdeniz olduğunu söylemişsiniz. “İlk Hedef” deyimini kullanmakla izlenmesi gereken ikinci ve üçüncü hedeflerin bulunduğunu gizliden duyurduğunuz anlaşılıyor. Lütfen bu konuda biraz bilgi verir misiniz? Hiç savsaklamadan yanıtladılar, dediler ki:”

---

⁴¹ *Ruşen Eşref Üneydin Bütün Eserleri*, (Ankara, TDK Y., 2002), Cilt 7, s. 237-238.

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordularının görevi Misak-ı Milli'nin hükümlerini gerçekleştirmektir.”

“Türkiye halkı alçakgönüllülükle, milli sınırlar içinde bütün uygar insanlar gibi tam anlam ve kapsamıyla özgür ve bağımsız yaşayacaktır. Ama bilirsiniz ki, askerî devinmeler siyasî çalışmalardan umut kesildiği noktada başlar. Umudun güven verir bir biçimde geriye dönmesi orduların davranışlarından daha hızlı hedeflere ulaşmayı sağlayabilir.”⁴²

Atatürk, Lozan Antlaşması imzalanmadan önce barışa giden koşulları ve kendi beklentilerini şu şekilde açıklamıştır:

“Lozan Konferansı, basit bir meseleyi çözümlerle uğraşmıyor. Yeni Türkiye Devleti'nin üç buçuk senelik meselelerini çözümlerle yetinmiyor. Lozan Konferansı, başlangıcı çok eski olan bir mücadelenin derin safhalarını tahlil ederek onu olumlu bir sonuca bağlamaya çalışıyor. Şüphe yok ki, karışık bir dengeyi belli bir neticeye ulaştırmak kolay değildir. Özellikle karışık hesapların sorumlusu da biz değiliz. Düşmanlarımız, yalnız bize ait hesapları sormak gibi adli, insani bir zihniyete sahip olsalardı, mesele iki günde biterdi. Fakat öyle işe başladılar ki, asırların birikmiş meselelerini bizden soruyorlar. İtilaf devletleri olumlu bir neticeye varmak istiyorlarsa, mutlaka

---

⁴² *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt III, s. 40-41.

eski zihniyetlerini terk etmek mecburiyetindedirler. Benim gördüğüme nazaran varılan zemin, neticede barışla sonuçlanacaktır. Bütün milletçe arzuya değer ki barış olsun. Dünyada barışın kurulması hem dünyanın menfaati, hem bizim menfaatimiz icabıdır. Herhalde biz, hem kendi memleketimize aykırı olan, hem de dünyanın menfaatine uymayan harbin devamına asla taraftar değiliz. Böyle olmadığımızı şimdiye kadar birçok defalar ilan ettik, ispat ettik. Eğer medeniyet dünyası, bizim bu işte ne kadar samimi olduğumuzu anlarsa, barış için hiçbir mani kalmayacaktır. Fakat eğer barış isteyenlerin fikri, harp taraftarlarına galip gelmezse bütün iyi niyet ve samimiyetimize rağmen biz de bu neticeyi mukadder ve zaruri sayacağız, mukadderata tabi olacağız ve hiç şüphe etmiyorum, bugünkünden daha verimli neticeler alacağız.”⁴³

Atatürk, 11 Ağustos 1923 günü (Lozan Antlaşması iki hafta önce imzalanmıştır) Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışında yaptığı konuşmada harbin zamanında bitirilmesinin hangi müzmin ihtilafları ve millî tehlikeleri etkisiz kıldığını tek tek sıralamıştır:

“(…) Osmanlı İmparatorluğu en haşmetli, azametli ve kuvvetli devirlerinden başlamak üzere milletin istiklâli

---

⁴³ “Gazi ve İnkılâp”, *Milliyet*, 5-6 Aralık 1929’dan: *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*, (Haz. Utkan Kocatürk), (Ankara, ATAM Y., 1999), s. 53.

zararına o kadar çok şey feda etmiş idi ki, netice, yalnız kendisinin mahvolması ve çökmesinden ibaret kalmadı; belki kendisinden sonra da memleketin hakiki sahibi olan milleti hakkını ispat etmek ve var olduğunu kabul ettirmek için büyük zorluklarla karşı karşıya bıraktı. Zorluklar başarı ile yenildi. Sonunda imza olunan muahedeyi Yüksek Heyetiniz görecek ve öğrenecektir. Ben burada çalışmalarla onun sonuçlarını kısaca anlatmak isterim:”

“Efendiler, doğuda Trabzon’u, güneyde Adana’yı içine alan Büyük Ermenistan’dan eser kalmamıştır. Ermeniler, tabii olan sınırları içinde bırakılmıştır.”

“93 muharebesinde Türk vatanından zorla ayrılan Elviyei Selâse [Kars, Ardahan, Artvin] tekrar sancağımız altına alınmıştır. (Alkışlar).”

“Kuzeyde Karadeniz’in en güzel ve en zengin sahilleri üzerinde kurulmak istenen Pontus hükümeti, buna taraftar olanlarla beraber tamamile ortadan kaldırılmıştır. (Alkışlar).”

“Güneyde nüfuz bölgeleri adı altında memleketimizi parçalamak ümitleri tamamıyla kırılmış, milletin azmi ve yiğitliği karşısında Türkiye’yi parçalamanın ham bir hayal olduğu kabul ettirilmiştir. (Alkışlar)”.

“Türkiye’ye her medeni memleketin istifade ettiği haklar tanıtılmıştır.”

“Yine güneyde, serveti ve kabiliyeti bakımından vatanımızın en parlak ümidi olan Adana ve onun gibi birçok şehirlerimiz, mustarip oldukları istiladan kurtarılmıştır.”

“Batıda, en mamur yerlerimiz, İzmir ve Bursa gibi şehirlerimiz, Paşaeli [Doğu ve Batı Trakya’ya Paşaeli denilmekte idi] ve tarihi Edirne’imiz ve dünyanın arzusunu çeken İstanbul’umuz esaretten ve işgal boyunduruğundan kurtarılmıştır. Bundan başka bizi öbür medenî milletler sırasında geri bıraktıran adlî, siyasî, iktisadî ve malî zincirler kırılmıştır, parçalanmıştır.” (Bravo sesleri, alkışlar).⁴⁴

BEŞ/ BARIŞ SÜREKLİ KILINMALIDIR

Atatürk, Türk İstiklâl Harbi bütün şiddeti ve belirsizliğiyle devam ederken “Barış yanlısı mısınız?” sorusuna, “Harp yanlısı olamam, çünkü harbin fecaatlerini herkesten iyi bilirim,” diye karşılık vermiştir.⁴⁵

“Muvaffakiyetlerde gururu yenmek, felâketlerde ümitsizliğe mukavemet etmek lazımdır” diyebilen bir askerin barış yanlısı olmaması mümkün müdür?⁴⁶

Başkomutan Atatürk olası bir harpte özellikle askerlerini düşünerek zayıf vermekten hep kaçınmıştır.

⁴⁴ *Gazi Mustafa Kemal İstiklâl Savaşını Anlatıyor*, s. 22-24.

⁴⁵ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Atatürk*, (İstanbul, Birikim Y., 1981), s. 113.

⁴⁶ Aktaran: Afet İnan, “Gazi M. Kemal Atatürk ve Kültür”, *Bellekten*, Cilt 20, Sayı 80, (Ekim 1956), s. 563.

Askerleri onun evlatlarıdır ve onları hep hassasiyetle gözetmiştir; bir sözü vardır:

Mudanya Mütarekesi'nden önce, Trakya'nın kurtarılması için çarpışmalı mı, yoksa sorunu müzakere ile mi çözmeli sorusu tartışılırken; "Bir tek Türk Jandarması'nın bile hayatını tehlikeye atmak istemiyorum," demiştir.⁴⁷

Atatürk'ün uluslar arası politikada dayandığı temel ilkesi, onun harp kavramına bakışının doğrudan bir sonucudur.

O, sorunların barışçı yöntemlerle çözümü ve eski düşmanlarla ve komşularla sürekli dostluk politikasını kendisine rehber yapmıştır. Nitekim eski düşmanlarla dostluk politikası birkaç yıl içinde karşılık bulmuştur. Yunanistan Başbakanı Venizelos, Norveç Nobel Barış Ödülü Komitesi'ne gönderdiği 12 Ocak 1934 tarihli mektupta, "Mustafa Kemal Paşa'yı bu yılki Nobel Barış Ödülü adayı ilân ediyorum," diye yazmıştır.⁴⁸

4-6 Eylül 1936 günlerinde Türk - İngiliz milletleri arasındaki dostluğunun başlatılmasında mucizevî etki yapan ve Eric Goldstein'in bir diplomatik barışma diye sınıflandırdığı İngiltere Kralı VIII. Edward'ın Çanakkale ve

---

⁴⁷ Özer Ozankaya, *Dünya Düşünürleri Gözüyle Atatürk ve Cumhuriyeti*, (İstanbul, T. İş Bankası Y., 2000), s. 137.

⁴⁸ Enis Tulça, *Atatürk, Venizelos ve Bir Diplomat, Enis Bey*, (İstanbul, Simurg, 2003), s. 54.

İstanbul ziyareti ve Atatürk ile görüşmesi bu politikanın başarılı bir örneğidir.⁴⁹

Yine 1936 yılında Boğazlar sorununun çözümü onun barışçı yaklaşımının en başarılı örneğidir.

1939 yılında Hatay sorununda varılan nihaî çözüm de öyledir.

Fransa'ya karşı son derece büyük bir diplomatik baskı uygulanmıştır.

Ama silaha başvurulmamıştır.

Onun gerçekleştirilmesine önderlik ettiği Balkan Paktı ve Sadabat Paktı barışa içten bağlılığının birer kanıtıdır. Atatürk'ün Cumhuriyeti'nin çevresinde oluşturduğu barış kuşağı, Onun, sürekli düşmanlığa itibar etmeyişinin diplomatik belgesidir.

Alman Tarihçi Gottard Jaescke; "Mustafa Kemal ezeli düşman tanımazdı; hiçbir vakit kazandığı zaferleri aşırı istekleriyle tehlikeye sokmamıştır," derken onun barışçılığını vurgulamaktadır.⁵⁰

Atatürk, 20 Nisan 1931 günü şöyle seslenmiştir:

"Türk Cumhuriyeti'nin en esaslı prensiplerinden biri olan, 'yurtta barış, dünyada barış' gayesi insanlığın ve

---

⁴⁹ Hikmet Özdemir, *Atatürk ve İngiltere, Bir Barışmanın Diplomatik Tarihi*, (Ankara, ATAM Y., 2004).

⁵⁰ 22 Kasım 1938 tarihli *Ulus*'tan: Muzaffer Erendil, *Çok Yönlü Lider Atatürk*, (Ankara, Genelkurmay Y., 1986), s. 258.

medeniyetin refah ve ilerlemesine en esaslı etken olsa gerektir. Buna elimizden geldiği kadar hizmet etmiş ve etmekte bulunmuş olmak, bizim için övünülecek bir harekettir.”

“Yurtta barış, dünyada barış için çalışıyoruz.”

“Barış yolunda nereden çağrı geliyorsa, Türkiye onu gönülden karşıladı ve yardımlarını esirgemedi.”⁵¹

1934 yılında barışın sağlanması için milletlerarası işbirliğinin önemini şöyle vurgulamıştır:

“Cumhuriyet Hükümeti, bir yandan milli koruma gücünü pekiştirmeye çalışırken, bir yandan da barışın sarsılmaması için, milletlerin birlikte çalışmasına umut veren yoldan ayrılmamak uğrunda elinden geleni esirgememiştir.”⁵²

1935 yılında milletine “barış istiyorsan harp için hazırlan” talimatını bir daha yinelemiştir:

“Olaylar, Türk milletine, iki önemli kuralı yeniden hatırlatıyor: Yurdumuzu ve haklarımızı savunacak kuvvette olmak... Barışı koruyacak uluslararası çalışma birliğine önem vermek...”⁵³

21 Haziran 1935 tarihinde Atatürk, Glayds Baker’la görüşmesinde uluslararası bir kurumlaşmanın caydırıcı güç olarak örgütlenmesini önermiştir:

⁵¹ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri* I, s. 396.

⁵² *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt I, s. 364.

⁵³ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt I, s. 369.

“Eğer harp bir bomba infilakı gibi birdenbire çıkarsa milletler harbe engel olmak için, silahlı mukavemetlerini ve mali güçlerini saldırgana karşı birleştirmekte tereddüt etmemelidirler. En hızlı ve en etkili tedbir, muhtemel bir saldırgana, saldırının yanına kâr kalmayacağını açıkça anlatacak uluslararası teşkilatın kurulmasıdır.”⁵⁴

1930’larda Avrupa ülkelerinin liderleri harp hazırlıklarını hızla tırmandırırken, harp alanlarından yükselen profesyonel bir askerin, yaşamsal önem taşımayan harplerin “cinayet” olduğunu söylemesi ve “Yurtta barış, dünyada barış” şeklinde bir barış ilkesi formüle etmesi gerçekten önemlidir.

Atatürk’ün, 17 Mart 1937 günü Romanya Dışişleri Bakanına hitaben söyledikleri dünya barışının nasıl geliştirileceğini anlatması bakımından anlamlıdır:

“Dünya milletlerinin mutluluğuna çalışmak, başka bir yoldan kendi huzur ve mutluluğunu sağlamaya çalışmak demektir. Dünyada ve dünya milletleri arasında barış, açıklık ve iyi geçim olmazsa, bir millet kendi kendisi için ne yaparsa yapsın huzurdan yoksundur. Onun için ben sevdiğime şunu salık veririm: Milletleri yöneltene ve yönetene insanlar, doğal olarak önce ve en önce kendi milletinin varlığının ve mutluluğunun yapıcısı olmak isterler.

⁵⁴ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri* Cilt III, s. 96.

Ama aynı zamanda bütün milletler için de aynını istemeleri gerektir. Bütün dünya olayları bize bunu açıktan açığa kanıtlar. En uzakta sandığımız bir olayın bize bir gün çarpmayacağını bilemeyiz.”

“Bunun için insanlığın hepsini bir varlık ve bir milleti bunun bir parçası saymak gerekir. Bir beden in parmağının ucundaki acıdan öteki bütün uzuvlar da etkilenir.”

“ ‘Dünyanın filan yerinde rahatsızlık varsa bana ne,’ dememeliyiz. Böyle bir rahatsızlık varsa, tıpkı kendi aramızda olmuş gibi onunla ilgilenmeliyiz. Olay ne denli uzak olursa olsun bu temel ilked en şaşmamak gerekir. İşte bu düşünüş, insanları, milletleri, hükümetleri bencillikten kurtarır. Bencillik, kişisel olsun, milli olsun her zaman kötü olarak değerlendirilmelidir.”⁵⁵

“MEDENİ BİLGİLER” KİTABI ÜZERİNE

Sayın Komutanım;

1931 yılında basılan *Medenî Bilgiler* adlı eserde harp yönetimi konusunda anlatılan model; doğrudan Atatürk’ün kendi özgün düşüncesini yansıtmaktadır.

Bu kitap siyaset ve harp yönetiminin tek (aynı) yöneticide birleşmesi gerektiğini ve bu kişinin de bizzat komutanın kendisi olmasını savunmaktadır:

---

⁵⁵ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt II, s. 282.

“Bir harbi parlak bir hedefe vardırabilmek için yüksek hükümet işlerinde büyük bir vukuf sahibi olmak elzemdir. İşte, harp idaresiyle siyaset burada birleşir ve kumandan aynı zamanda hükümet adamı olur. Kumandan, hükümet adamı olur; fakat kumandan kalır. Bir taraftan bütün hükümet umurunu ihatasında ve tesirinde bulundurur, bir taraftan da eli altında bulunan vasıtalarla ne yapılabileceğini bilir. Hükümetin haricî, dâhilî, iktisadî vaziyetini harbin hedefinde birleştirir. Bu hedef, siyasî maksattır, milletin ihtiyaç ve arzusudur.”⁵⁶

Kitap, siyaset ve komuta ilişkisini şöyle açıklamıştır:

“Siyaset, harbin tabiatıyla telifi kabil olmayan fikirler ve tesirlere asla kapılmamalıdır. Kapıldığı takdirde harp üzerinde ve harbin neticesi üzerinde muzır olur, mühlik olur. Bu sebeple, doğrudan doğruya siyaseti idare eden hükümet adamının tabiatı ve sureti idaresi hakkında tamam bilgisi olmak lazımdır. Bu hükümet adamının, harbi idare eden kumandanla her hususta aynı fikirde bulunması, anlaşmış olması şarttır.”

“Bu anlaşma noksan olursa müşkülât başlar ve zarar vukuu muhakkak olur.”⁵⁷

---

⁵⁶ Afet İnan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, (Ankara, TTK Y., 1988), s. 119.

⁵⁷ Afet İnan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, s. 119-120.

Medenî Bilgiler yazarı, işte bu noktada harp tarihinden örnekler verir ve kendi modelini savunur:

“Umumi siyaset ile harp idaresi bir şahısta birleştiği zaman, ahval en müsait olur. Buna tarihte misaller vardır. İskender, Büyük Frederick, Napolyon ve Timur aynı zamanda hem başkumandan hem de siyasetin reisi idiler. Anibal öyle değildi. O, yalnız başkumandan idi. Siyaseti idare eden Kartaca Hükümeti idi. Bıraktı amma bunun neticesi Kartaca Devleti'nin inkırazı (çöküşü) oldu.”⁵⁸

Medenî Bilgiler kitabında asıl ilginç olan Türk İstiklâl Harbi'nin siyaset ve idare ilişkisi açısından analizidir ki; bu da yazarın bizzat kendi deneyimini kendi kalemıyla anlatımıdır:

“Gazi Mustafa Kemal de, hem başkumandan ve aynı zamanda siyasetin reisi idi. Bunun böyle olmasında ne kadar isabet bulunduğu neticelerle meydana çıkmıştır. Gazi Mustafa Kemal, Büyük Millet Meclisi'nin kanunla kendisine verdiği geniş salahiyeti hiçbir mülahaza ve tesire bakmaksızın azamî derecede tatbik sayesinde muvaffak olmuştur. Vatandaşlardan fevkalade fedakârlık istedi. O zamanki hükümeti her nevi zayıf ve endişeli fikirlerden ve teşebbüslerden men etti. Mecliste zuhur eden muhalefet

---

⁵⁸ Afet İnan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, s. 120.

fırkasının, harp ve mukavemet aleyhindeki fikir ve cereyanlarını durdurdu.”

“İtilaf devletlerinin aldatıcı vaatlerine ehemmiyet vermedi. Denilebilir ki, Mustafa Kemal’in haiz olduğu sıfat ve salahiyetten mahrum başka herhangi bir kumandanın maruz kalınmış olan müşkülleri, bilhassa dâhilî siyasetin meşum cereyanlarını yenebilmesi şüpheli idi. Almanlar kendi mağlubiyetlerini meclislerindeki muhalif politika cereyanına kapılarak ordu kumandanlığı ile hemfikir yürümemiş olmalarına atfederler. Düşünmelidir ki Alman ordularının başında Alman İmparatoru bulunuyordu. Demek ki imparator dahi olsa yalnız devlet reisinin başkumandan mevkiinde bulunması tasavvur olunan fenalıkları ve felâketleri bertaraf etmeye kâfi değildir. Mesele başkumandan olan zatın bir defa bizzat kumandan olması, orduya vasıtasız kumanda ederek yalnız gölge etmemesi ve bir de, hakkıyla siyasî kuvvet ve teşkilâta liyakatiyle, ihatasıyla hâkim olabilmesi lazımdır. Kumandan mevkiine getirilen zatın bilmesi ve icap edenlere anlatabilmesi lazım olan hakikat şudur:”

“Harp gibi muazzam bir mesele, nutuklarla ve ekseriyet kararıyla hallolunmaz, demir ve kan ile hallolunur. Bir de kumandanın gözü önünde tutacağı tek maksat, milleti ve onun istiklâlidir. Bu maksattan sonra ve başka ne gelirse

gelsin hepsi ikinci derecededir. Yalnız başkumandan için değil, hükümet mümessilleri ve her vatandaş için milletin hayatını ve istiklâlini teminden başka zaten bir vazife düşünülebilir mi?”⁵⁹

Medenî Bilgiler yazarı, harp hangi pozisyonda zorunludur, sorusuna da şu karşılığı vermiştir:

“Harp, yalnız ve ancak milletin hayat ve istiklâli ve memleketin masuniyeti, yalnız bu necip ve yüksek menfaatler uğrunda ihtiyar (gerekli) olunur. Harbe takaddüm eden siyasetin bu çok nazik hâl ve mecburiyeti ihtisas ve idrak etmesi ve tam zamanında kalemi kılıçla tebdil eylemesi hayati bir meseledir. Harp, milletin bütün varlığı ile icrasını zaruri kıldığına göre harbe iştirak edenlerin kâffesi, elhasıl bütün milletin onu tensip etmesi lazımdır. Harp, millet harbi olmalıdır.”

“Harbe girmek için sebepler hakikaten büyük ve kuvvetli olmalıdır. Harp, bütün milletin mevcudiyetini sarabilmelidir. Harbe takaddüm eden buhran şiddetli olmalıdır. Ancak bu takdirde harp, kendi tabiatına yaklaşır; harbin hedefiyle siyasetin maksadı birleşir. Artık harp, siyasî şeklini kaybeder. Bundan sonra siyasetin vazifesi yalnız harbe hizmet olur.”⁶⁰

---

⁵⁹ Afet İnan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, s. 120-121.

⁶⁰ Afet İnan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, s. 121.

BİTİRİRKEN/

Günümüzde sadece teknoloji ve düşmanı uzaktan vurma kabiliyeti ile ve çok az zayıyla basit ve sonuca giden harpler yapılabileceği görüşü vardır; fakat bunun her zaman mümkün olabileceği konusunda garanti bulunmamaktadır.

Bu alanda bir tek ciddi sınırlayıcı koşul, gizliliğe sadakati olan uzmanların bilgisi ve yetenekleridir; harp ve mücadele kara-deniz-hava uzay ve ötesi (bilinmeyen) elektronik ortamlarında başlayıp devam etmektedir ve zaferin bu ortamları en iyi kullananların olacağı da kehanet değildir.⁶¹

Askerlik mesleğinden yetişmediğim halde bir siyaset bilimci olarak kişisel görüşümü açıklıkla ifade etmek istiyorum.

Harbe zihinsel hazırlık sürecinde en kritik ders neyin değişmeyeceğini kestirmektir.

Harbin esas doğası değişmemektedir.

Gün olur gökyüzü kararabilir ve dört yan sislerle kaplanabilir.

---

⁶¹ Konrad Guthard ve Hehz Dörnenbure'nin "Elektronik Harp" başlıklı tarihi boyutu açıklayan analizini lütfen okuyunuz; Türkçede Onursal Ünal tarafından yayımlanmıştır: "Elektronik Harp", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 3 (Nisan 1997), s. 123-127.

Hiç aklımızdan çıkarmayalım ki harbin değişmeyen doğası teknolojinin büyüleyici dünyasında direnişini sürdürmektedir.

Sözlerimi bitirirken;

Milletimize, Cumhuriyetimize ve Ordularımıza esenlikler, saadetler, başarılar ve zaferler dilerim.

PROF.DR. HİKMET ÖZDEMİR'İN ÖZGEÇMİŞİ

Siyaset Bilimi Profesörü ve Cumhurbaşkanı (E) Başkanışmanı Hikmet Özdemir Kahramanmaraş doğumlu. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü kamu yönetimi programını bitirdi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinden siyaset bilimi doktoru unvanı aldı. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumunda, Başbakanlıkta ve Cumhurbaşkanlığında çalıştı. Daha sonra sırasıyla Kırıkkale, Başkent, Kocaeli üniversitelerinde öğretim üyesi, bölüm başkanı, enstitüsü müdürü ve Türk Tarih Kurumu Ermeni masası kurucu başkanı olarak görev yaptı.

Türkiye dışında British Chevening bursuyla Londra üniversitesinde, Fulbright bursuyla Georgetown üniversitesinde, İngiltere ve ABD devlet arşivlerinde ve İsviçre'de Birleşmiş Milletler arşivinde incelemelerde bulundu.

Atatürk üzerine yayımlanmış incelemeleri şunlardır:

Atatürk'ün Kriz Yönetimi Tekâlif-i Milliye (2001); Atatürk ve İngiltere Bir Barışmanın Diplomatik Tarihi (2001); Anafartalar'dan Ankara'ya (2003); Amasya Belgelerini Yeniden Okumak (2004); Atatürk'ün Liderlik Sırları (2006); Komutan ve Evlatları (2007); Atatürk'ü Yeniden Düşünmek,

(2008); General Charles H. Sherrill Atatürk'ün Biyografisini Nasıl Yazdı? (2009); Yabancı Diplomatların Tanıklıklarıyla Atatürk'ün Liderliği (2010); Atatürk'ün Toplumla İlişkileri (2010); Atatürk'ün Ardından Sir Percy Loraine'in Tanıklığı (2010); Atatürk ve Kitap (2011); Şehitlerin Huzurunda (2011); Atatürk Ankara'da (2012); Atatürk'ün Harp Kavramına Bakışı (2012).

Türkiye'nin siyasal gelişimi ve anayasal kurumları, Atatürk'ün liderliği ve Türk - Ermeni ilişkileri üzerine basılmış 41 kitabı vardır.

The Ottoman Army Death and Disease on the Battlefield (1914–1918) başlıklı incelemesi ABD Utah Üniversitesi tarafından yayımlanmıştır.

Türk Askerî Tarih Komisyonu Üyesi Profesör Hikmet Özdemir, TBMM Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu Koordinatörlüğü görevi yanında inceleme konularıyla ilgili konferanslar vermektedir.

Halen “Birinci Dünya Harbi ve Sonrası Ermeni Mülteciler” başlıklı incelemesini sürdürmektedir.